

“Yerli Malı Yurdun Malı, Her Türk Onu Kullanmalı”: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin Faaliyetleri

“Domestic Goods are National Treasure, Every Turk Should Use Them”: The
Activities of National Economy and Savings Society in the Early Years of
Turkish Republic

Makale Geliş Tarihi / Article Submission Date | Makale Kabul Tarihi / Article Accepted Date
17.09.2023 | 18.10.2023

Bahar İZMİR

Dr. Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, bizmir@ankara.edu.tr
orcid.org/0000-0002-6752-0786

13

Özet

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet’in kuruluşunu dünyaya ilan ettiği zaman, bu siyasî başarının ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması gerektiği kanaatindeydi. Fakat, dönemin şartları ve Lozan’ın hükümleri gereği Lozan Barış Antlaşması’ndan 1929’a kadar olan dönemde, hedef olarak belirlenen millî ekonomi modeli arka plana düştü, daha liberal bir politika ağırlık kazandı. Tüm dünyayı sarsan 1929 Ekonomik Buhranı ile devletin ekonomide rolü daha da öne çıktı. Özellikle de bu dönemden sonra, daha devletçi politikalar ağırlık kazandı. Türkiye’de 1923-1929 yılları arasında özel girişimin yeterli sonuç vermemesi ve dünyadaki ekonomik krizin etkileri gibi koşullar gereği devletin önayak olduğu bir ekonomi politikası uygulandı. Ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan bu politika, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti gibi kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. 14 Aralık 1929 tarihinde kurulan Cemiyet, ulusal ekonomi kavramının oluşturulması, yerli malı ve tasarrufun halk arasında yaygınlaştırılmasını hedefledi ve bu konuda halkı teşvik etmek adına ülke çapında faaliyetler yürüttü. Nitekim Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, ülkenin temel politikası olan tasarruf şuurunu halka benimsetmek amacıyla gazeteden radyoya, sinemadan tiyatro ve sergiye kadar geniş kitleleri etkileyebilecek bütün iletişim vasıtalarını etkili bir şekilde kullandı. Atatürk’ün himayesinde bütün bir yurt genelinde şubeler açan cemiyetin en fazla ilgi çeken etkinliklerinden biri de Yerli Malı Haftası oldu. Bu makale, cemiyet nizamnamesi, arşiv belgeleri ve dönemin süreli yayınları vasıtasıyla iktisat ve tasarruf cemiyetinin faaliyetlerini ve bunun kamuoyundaki tesirlerini ele almayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Yerli Malı Haftası, Millî İktisat.

Abstract

When Mustafa Kemal Pasha, the founder of the Republic of Turkey, announced the establishment of the Republic to the world, he was of the opinion that this political success should be complemented by economic independence. However, due to the conditions of the period and the provisions of the Lausanne Treaty, the national economic model, which had been set as a goal in the period from the Lausanne Peace Treaty until 1929, took a

back seat and a more liberal policy gained weight. With the Economic Depression of 1929, which shook the whole world, the role of the state in the economy became more prominent. Especially after this period, more statist policies gained weight. In Turkey between 1923 and 1929, an economic policy led by the state was implemented due to conditions such as the inefficiency of private initiative and the effects of the world economic crisis. This policy, which emerged due to the economic crisis, paved the way for the emergence of institutions such as the National Economy and Savings Society. Founded on December 14, 1929, the Society aimed to establish the concept of national economy, popularize domestic goods and savings among the public, and carried out nationwide activities to encourage the public in this regard. As a matter of fact, the National Economy and Savings Society effectively used all means of communication that could influence large masses, from newspapers to radio, cinema, theater and exhibitions, in order to make the public adopt the awareness of savings, which was the basic policy of the country. One of the most interesting activities of the society, which opened branches all over the country under Atatürk's patronage, was the Domestic Goods Week. This article aims to examine the activities of the National Economy and Savings Society and its impact on public opinion through the society's charter, archival documents and periodicals of the period.

Keywords: National Economy and Savings Society, National Goods Week, National Economy.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde millî iktisat ve tasarruf konusundaki ilk ciddi çalışmalar III. Selim Dönemi'nde başladı. Söz konusu dönemde hazırlanan reform programlarında millî iktisada geniş yer verilirken yerli malı kullanımı teşvik edildi. III. Selim ve II. Mahmut'un çabalarına karşın Osmanlı Devleti'nin iç isyanlar, Yunanistan ve Mehmet Ali Paşa sorunu gibi meselelerle karşı karşıya olması sonucu, yerli malını koruma ve yerli sanayi kurma çalışmalarından istenilen netice alınamadı. Bu süreci İngiltere ile yapılan 16 Ağustos 1838 tarihli Ticaret Anlaşması izledi (Müderrişoğlu, 1990: 54-55; Kurmuş, 2007: 85-87), öncelikle İngiliz olmak üzere yabancı yatırımcılar Osmanlı Devleti'nde geniş imtiyazlar elde etmiş oldu. Sonuçta, Osmanlı ekonomisi yarı sömürge haline gelmiş, yerli sermaye bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve yerli sanayici ve üreticiyi desteklemek bir zorunluluk haline gelmişti (Kurdakul, 1981: 210-215).

Tanzimat Dönemi'nin ikinci yarısından itibaren Mithat Paşa'nın da girişimleriyle¹ hızlanan yerli sanayi kurma ve yerli malını teşvik etme çalışmalarından istenen sonuç alınamadı. Bu başarısızlığın temelinde, yeterince kalifiye elemanın yetiştirilememesi ve yeterli sermayenin bulunmaması vardı. Millî iktisat ve yerli üretimi desteklemeye yönelik politikalar II. Meşrutiyet Dönemi'nde yeniden ciddi bir şekilde ele alındı, ancak uzun süren savaşlar ve ayaklanmalardan dolayı yerli sanayi kolları kurulamadı ve sermaye birikimi yine sağlanamadı. Bu dönemde açılan işletmelerin çoğu gayrimüslimlerin veya yabancı sermayenin denetimine girerken, Türkler bu girişimlere sadece ismen katılabildi (Steinhaus, 1973: 60-63). 1913 yılında İttihat ve Terakki Partisinin iktidarı tam olarak ele geçirmesiyle, ekonomik anlamda daha bağımsız olmak amacıyla millî bir ekonomi ve millî bir burjuva sınıfı oluşturma çabaları başladı. Yerli malı kullanımı teşvik edildi, neticede bu politika Cumhuriyet Dönemi'nin millî iktisat politikasına da öncülük etti (Toprak, 1982: 365-367).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ortaya koyduğu millî iktisat politikası kapsamında yerli malı kullanımına ciddi bir önem atfetti. Bu bağlamda, Osmanlı tebaası yerli malı kullanmaya davet edildi, nitekim *Yeni Mecmua*, *İktisadiyat Mecmuası*, *Türk Yurdu* gibi dergiler aracılığıyla halk yerli malı kullanımı konusunda bilinçlendirilmeye çalışıldı. Ayrıca, millî bir iktisat politikasını destekleyen girişimci örgütler kuruldu. Bunların arasında yer alan "İstihlak-i Umumi-i Tensik ve Menafi-i Milliye-i İktisadiye-i Müdafaa Cemiyeti", "Cemiyet-i Müteşebbise", "Ticaret ve Ziraat ve Sanayii Cemiyeti Milliyesi" ve "Millî Fabrikalar Cemiyeti" gibi örgütler Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetine altyapı teşkil

¹ Mithat Paşa, yerli malını canlandırma, banka kurma ve bir yandan eleman yetiştirilmesi gibi girişimlerde bulunmuş; Tuna Valiliği döneminde üretim kooperatifiğini kredi kooperasyonu ile birleştirmiş ve üreticiye kredi vermek amacıyla "Memleket Sandıklarını" kurmuştur. Özellikle Suriye'de yerli malı endüstrisinin kurulması ve korunması yönünde çalışmalar yürütmüştür. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Rifat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988, s.23; Z. Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye'de Kooperatifçilik*, İstanbul, 1953, s.37.

etti. Bu kuruluşlar, Türk halkını yerli malı kullanma ve tasarrufa teşvik etmeyi, orta sınıfı kalkındırmayı, millî bir burjuvazinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmayı ve İttihat ve Terakki'nin ortaya koyduğu iktisadî milliyetçilik ve devletçilik fikrini desteklemeyi amaçlıyordu (Ahmad, 1985: 62-63).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı Devleti için siyasî açıdan olduğu kadar millî iktisadın geliştirilmesi açısından da bir kırılma noktası oldu. Millî ekonomi için en büyük engel teşkil eden kapitülasyonların 1 Ekim 1914'ten itibaren kaldırılacağı ilgili devletlere bildirilmişti, ardından gümrük tarifeleri %4 oranında arttırıldı. Diğer yandan, kazanılan Çanakkale Zaferi'nin güçlendirdiği milliyetçilik anlayışı etkisini ekonomik alanda da hissettirmeye başladı, millî ekonomiye dair görüşler yoğun bir şekilde dile getirilmeye başlandı (İktisadiyat Mecmuası, 8 Şubat 1331, s. 3-5; Türk Yurdu, 21 Mayıs 1332, s.6). Bu çerçevede, çalışacak personelin Türk uyruklu olmasına özen gösterildi, gümrük vergileri %30 oranında arttırıldı ve yerli üretici desteklendi (Yalman, 1930: 100-116). Bu sayede, Türklerin ticaret ve sanayiye katılma oranları arttı ve yerli üretimin yurt içindeki tüketimi karşılama oranı yükseldi (Tezel, 1986, s. 10-35). Sonuç olarak 1913-1918 döneminde İttihat ve Terakki Partisi tarafından uygulanan millî iktisat ve yerli malı politikasının başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim bu politikalarla millî burjuvazinin oluşturulması, millî sanayinin korunması, yerli malının özendirilmesi ve ithal ürünlerin ülke ekonomisine verdiği zararın halka anlatılması konularında ciddi bir ilerleme kat edildi, böylelikle 1930'lu yıllardan itibaren uygulanacak olan devletçilik politikası için bir birikim oluşmuş oldu.

1. Cumhuriyet'ten Dünya Ekonomik Buhranı'na Türkiye'de Milli Ekonomiye Geçiş Dönemi (1923-1929)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in kuruluşunu dünyaya ilan ettiği zaman, bu siyasî başarının ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması gerektiği kanaatindeydi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, yarı-sömürge bir ekonomiden millî bir ekonomiye geçişin sağlanmasını, bağımsızlık mücadelesinin ikinci büyük aşaması olarak görmekteydi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, askeri ve siyasi zaferlerin yeterli olmadığını ve tam bağımsızlık için ekonomik gücün önemini şu şekilde dile getirmişti:

“Ulusal egmenlik, ekonomik egmenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kâğıtlar üzerinde yazılı genel kurullarla, istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılmaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için, tek kuvvet, en kuvvetli temel: ekonomik güçtür.” (Tokgöz, 2009: 43-45)

Millî Mücadele safhasını başarıyla tamamlayan Cumhuriyet'in lider kadrosunun iktisadî bağımsızlık konusundaki hassasiyeti, dış ekonomik ilişkiler ve yabancı sermaye karşısındaki tutumunu belirleyen temel etken oldu. Ekonomide devletçilik ilkesi öne çıksa da cumhuriyetin ilk yıllarında ekonominin içinde bulunduğu şartlar ve sermaye birikiminin olmaması gibi sebeplerle, devlet müdahalelerinin asgari düzeyde tutulduğu bir yapı ortaya çıktı. Millî iktisat olarak ortaya çıkan korumacı, yerli üretimi teşvik eden ve devlet desteği ile millî bir burjuvazi yetiştirilmesini öngören bu politika; altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliği nedeniyle sekteye uğradı (Kuruç, 1987: 43-46).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yılların iktisat politikalarına damgasını vuran ve dışa açık bir iktisadî yapıya neden olan unsurlardan biri de Lozan Barış Antlaşması'dır. Söz konusu anlaşma ile kapitülasyonlar Türkiye'nin lehine sonuçlanırken, Osmanlı'dan devralınan borçlar ve gümrük politikasına konan engeller dışa açık bir iktisadî yapıya neden oldu. Başka bir deyişle, ekonomide devletçilik ilkesi benimsenmesine rağmen Lozan Barış Antlaşması'ndan 1929'a kadar olan dönemde, hedef olarak belirlenen millî ekonomi modeli arka plana düştü. Ancak bu millî iktisat politikası kapsamında ortaya konan devlet desteğiyle yerli ve millî bir burjuvazi yetiştirilmesi hedefi, 1923 sonrasında iktisat politikalarını ve atmosferini önemli oranda etkileyecekti (Boratav, 1989: 28; Eroğlu, 2007: 659).

1.1. Türkiye İktisat Kongresi ve 1923-1929 Yılları Arası Millî İktisat

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomide izlenecek politikalar ve iktisadî kalkınma hamleleri, İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile oluşturulmak istendi. Bu doğrultuda, ilke olarak özel girişim eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikası izlendi. Ancak bu politika, özel girişimin yeterince kârlı olmadığı veya sermayesinin yetmediği alanlarda bir devlet müdahalesini de öngörmekteydi. Başka bir deyişle, özel sektör ağırlıklı bir karma iktisadi kalkınma modeli esas alındı (Eroğlu, 2007: 64-66).

Bu amaçla daha Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923'te bağımsız ekonomiye geçiş için alınacak iktisadî tedbirleri görüşmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın desteğiyle İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplandı. İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in girişimiyle ve Kazım Karabekir Paşa'nın başkanlığında toplanan kongreye, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarının yanı sıra bütün illerden tüccar, sanayici, esnaf, çiftçi ve işçi temsilcilerden oluşan 1135 delege katıldı. 4 Mart'ta tamamlanan Kongre'yi 40 milletvekili izledi, Sovyet Rusya ve Azerbaycan'ın Ankara büyükelçileri de katıldı. İzmir'de toplanan bu kongrenin temel amaçları; yeni kurulacak Türk Devleti'nin iktisadî sisteminin ana hatlarını belirlemek, Lozan'da kapitülasyonların devamını isteyenlere millet olarak *hayır* diyebilmek ve Batı Avrupa ülkelerine liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği konusunda güvence vermek olarak sıralanabilir (Tokgöz, 2009: 43-45).

Kongrede devletçilikten söz edilmeden millî ekonomi konusunda ılımlı bir yol benimsendi. Türkiye bu kongre ile hem iktisat politikasını netleştirmiş hem de yabancı sermayeye karşı olmadığını kamuoyuna ilan etmişti.² Ayrıca, Türkiye İktisat Kongresi'nde kabul edilen iktisadî kararlar,³ 1923 yılından itibaren egemen olmaya başlayan iktisadî felsefeyi ve görüşleri temsil etmesi bakımından önem taşımaktadır. Kongrenin genel atmosferi ve alınan kararlara bakıldığında kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, millî bir ekonomi modelinin egemen olduğu söylenebilir (Boratav, 1989: 33-34). Kongre'de ortaya çıkan bu *millî iktisat* felsefesi, bazı istisnalar dışında yedi yıl boyunca genç Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat politikalarını belirleyecektir.

Kongrede millî ekonominin korunması, yerli malına rağbetin artırılması, yerli bir burjuva sınıfının oluşturulması, yerli sanayi ve ulaştırma sisteminin geliştirilmesi, kabotaj haklarının Türklere verilmesi, ülke sanayiine kredi sağlayabilecek bir devlet bankasının kurulması, doğal kaynakların belirlenmesi ve işletilmesi gibi konular tartışıldı. Kongre'de özel sektörü teşvik eden, yabancı sermayeyi özendiren bir vurgu olmasına rağmen, Cumhuriyet'i kuran siyasi kadro, ekonomik yatırımlar için özel sektörün de imkânlarının kısıtlı olduğunun bilincindeydi. Bundan dolayı, bir taraftan yasal ve kurumsal düzenlemelerle özel teşebbüs teşvik edilirken, diğer yandan da devlet yeri geldiğinde ekonomiye müdahale edildi (İnan, 1972: 24-26). Yani, bu kongrede devletçilik ilkesinden söz edilmeden devletçilik politikasının izlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştı.

1923 ile 1929 yılları arasında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlara uygun olarak Türk ticari ve sanayi hayatını finanse etmeye yönelik bazı kurumsal gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerin başında 1924 yılında İş Bankasının kurulması ve Ziraat Bankasının güçlendirilmesi gelmekteydi. Yine Sınai ve Maadin Bankası (1925) ve Emlak ve Eytam Bankasının (1926) yanı sıra pek çok mahalli banka kuruldu. Ayrıca bu dönemde vergiler yeniden düzenlenerek Osmanlı'dan devralınan aşar vergisi 1925 yılında, temettü ve harp vergisi 1926 yılında kaldırıldı. Aşar vergisinin

² Türk tarafı yabancı sermayeye karşı olmadığını somut delillerle göstermek için bir Amerikan firması olan Chester'e Anadolu'da geniş yatırımlar verildi. Bu konuya ilişkin bakınız: Bige Sükan Yavuz, "Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi", *AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, 1999, s. 527-561.

³ Kongrede, uygulanacak iktisat politikasının yönünü belirleyen bir "Misak-ı İktisadi" belirlenmiş ve ekonomik yapılanmayı sağlamak amacıyla birtakım kararlar alınmıştır. Bu bağlamda, yerli üretim geliştirilmeye çalışılacak, lüks ithalattan kaçınılacak, ekonomiye katkı sağlamak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilecektir. Ayrıca rejî idaresi ve yönetimi kaldırılacak, bütün tarımı ve ticareti serbest bırakılacak, aşar vergisi kaldırılacak, temettü vergisi gelir vergisine dönüştürülecek ve koruyucu gümrük tarifeleri kabul edilecektir. Bakınız: Mükerrerem Hiç, "Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, ss. 3285-3292.

kaldırılmasından doğan kayıpları telafi etmek için Osmanlı'dan kalan bazı tekeller millileştirildi, bunlar daha sonra Sanayi ve Maadin Bankasına devredildi (Kal'a, 1998: 3305-3311).

Devletin bu dönemdeki ekonomik faaliyetlerinden bir diğeri de ulaştırma alanında oldu. Ulaşım ağının kurulmasına önem verildi, yabancı şirketlerin elinde olan demiryolları 1924 yılından itibaren devletleştirilmeye başlandı ve yeni demiryollarının yapılması kararlaştırıldı. Daha sonra, 1927 yılında Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi kuruldu. Yine denizcilik alanında da girişimlerde bulunuldu, 1926 yılında Kabotaj Kanunu çıkartılarak Türk deniz ticareti ve taşımacılığının gelişimi sağlandı. Ayrıca havacılık alanında da ilerleme kat edildi, nitekim 1926 yılında Kayseri'de uçak fabrikası açıldı (Coşkun, 2003: 72-77).

Bu dönemde Türkiye'de kooperatifler konusunda da düzenlemeler yapıldı. Tarımsal kredi kooperatifleri için 1924'te İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu çıkarıldı. Söz konusu kanun 1929'da geliştirilerek Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'na çevrildi. Yine aynı dönemde, Türkiye'nin iktisadi açıdan kalkınabilmesi için sanayileşmesi gerektiği görüşü önem kazandı. Bu çerçevede, 1927 yılında sanayi kuruluşlarının teşviki ve koruması için 1913'te çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu gözden geçirildi ve kapsamı genişletildi. Bu kanunla yerli sanayi sektörüne ucuz devlet arazisi tahsisi, çeşitli vergi muafiyetleri, taşıma indirimleri gibi teşvikler ve muafiyetler getirilerek sermaye birikimine destek verildi (Başkaya, 2004: 60-65).

1923-1929 yılları arasında yapılan yasal ve kurumsal düzenlemelerin yanı sıra bu hususların sosyal düşünce yapısında da benimsenmesi için gayret sarf edildi. Bu amaçla 12 Aralık 1929'da ise Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu (Tokgöz, 2004: 5). Bu cemiyet yoluyla halk yerli malı kullanmaya teşvik edilirken, bir taraftan yerli malı kullanma ve tasarruf meselesi Anadolu basınında ele alındı, diğer taraftan bu konu kamuoyuna mal edilmeye çalışıldı (Hâkimiyeti Milliye, 16 Aralık 1933, s.4; Servetifunun (Uyanış), 23 Nisan 1931, s.3; Milliyet, 26 Aralık 1929, s.4; Akşam, 5 Ekim 1931, s.4). 1929 ekonomik buhranının başlaması ve olumsuz etkilerinin dünyada ve Türkiye'de hissedilmesiyle, cemiyetin faaliyetleri daha da yoğunlaştı (Duman, 2001: 6-10).

1.2. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçi Uygulamalar

Daha önce de belirtildiği üzere, 1923'ten itibaren ulusal bir ekonomi oluşturulmaya çalışılmış ve bu yönde birtakım yasal düzenlemelere gidilmişse de bu çabalar yetersiz kalmıştı. 1929 yılı ise hem dünya hem de Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası teşkil etti. Söz konusu tarihte kapitalist ülkeler önemli bir krizle karşılaşırken, Türkiye bu krizin olası etkileri hususunda iyimser bir beklenti içine girmişti. Bu iyimser hava genellikle iki önemli beklentiden doğmuştu. Bunlardan birincisi o yılki tarımsal üretimin iyi olacağı, ikincisi ise yeni gümrük kanununun o yıl yürürlüğe girecek olmasıydı. Bunlara ilaveten, o yıl Lozan'da kabul edilen gümrük vergisi sınırlamaları kalkacak ve karar alma gücü artık tamamıyla Cumhuriyet yönetiminin elinde olacaktı. Başka bir deyişle yönetim kendi gümrük ve dış ticaret rejimini kendisi düzenleyebilecek, yani 1929'dan sonra gümrük vergileri devlet için yeni ve önemli bir gelir kaynağı haline gelecekti. Ne var ki, Türk lirasının değerindeki hızlı düşüş bu beklentilerin yarattığı olumlu havayı gölgede bıraktı ve hükümeti dış ekonomik ilişkiler politikasını gözden geçirmeye sevk etti (Töre, 1982: 55; Boratav, 2006: 141-143).

1929-1930 Dünya Ekonomik Buhranı, dünya ülkelerinin ekonomi politikalarında önemli sayılabilecek değişimlere neden oldu. Nitekim depresyon yıllarında, ekonominin kendi kendine tam istihdam düzeyinde dengeleneceğine inanılan liberal ülkelerde bile ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etme zorunluluğu duyuldu. Bu sebeple, bu ülkelerde çeşitli önlemlerle krizin etkileri giderilmeye çalışıldı. Bu ülkeler ithalatlarını kısıtlayıp yerli üretimi ve bunların öncelikli tüketimini özendirirken, Türkiye de olabildiğince tasarrufta bulunmak, öncelikle yerli ürünleri tüketmek ve böylelikle Türk lirasının sterlin karşısındaki değer kaybını önlemek şeklinde bir politika izlendi (Zarakolu, 1982, s. 90-92; Milliyet, 13 Aralık 1929, s.1; Ali Süreyya, Cumhuriyet, 18 Nisan 1933, s.1; Hakimiyeti Milliye, 16 Aralık 1933, s.4; Milliyet, 26 Aralık 1929, s.4). Türk parasının hızlı bir şekilde

değer kaybetmeye başlaması hükümet çevrelerinde ciddi bir kaygıyla karşılandı. Nitekim Başbakan İsmet Paşa, 12 Aralık 1929 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) Türk lirasının değer kaybını ve ekonominin içinde bulunduğu durumu millî iktisat fikrinin vatandaş tarafından tam olarak benimsenmemesine bağladı, bu doğrultuda tasarruf ve yerli malı kullanımının önemine dikkat çekti (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Aralık 1929: 14-17).

Ekonomik Buhranın Türkiye ekonomisini etkilemesi para değerindeki düşüşle başladı, ardından ihracat malları fiyatlarındaki azalmalar boy gösterdi. İhracattaki bu düşüş dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz bir etki yarattı. Öte yandan, dış ticaret oranlarının sürekli gerilemesi iç ticaret oranlarına daha yüksek bir seviyede yansıdı, tarım ürünlerindeki fiyat azalması sanayii ürünleri fiyatlarından daha fazla oldu. Bu da tarım üretiminde gerileme yaratırken, piyasaya açılmanın ve para ekonomisine geçişin sınırlı oranda gerçekleştiği Türkiye ekonomisinde bir gerilemeye sebep oldu. Ancak dünya ekonomik bunalımının Türkiye üzerindeki olumsuz etkisi diğer ülkelere göre daha hafif oldu. Bunun nedeni Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyon seviyesinin nisbi düşüklüğü ve ihracatın sadece tarım ürünlerine dayanmayıp çeşitli sektörleri de içermesi gibi etkenlerdi (Keyder, 1982: 177-181).

Türkiye’de bu dönemde, özel girişimin yeterli sonuç vermemesi ve dünyadaki ekonomik krizin etkileri gibi koşullar gereği devletin önayak olduğu bir ekonomi politikasının izlendiği görülmektedir. Buna göre 1930’lu yıllarda Türkiye’de izlenen (1923-1929 yılları arasında göre) göreceli devletçi ekonomi politikalarının şekillenmesinde; 1923-1929 yılları arasında izlenen liberal ekonomi politikalarından arzulanan sonuçların elde edilememesi, 1929 Büyük Dünya Bunalımı’nın dünya ölçeğinde tüm ekonomileri olumsuz etkilemesi, Sovyet Rusya’da uygulanmakta olan planlı ekonomi politikalarının ilk sonuçlarının başarılı olması ve klasik ekonomi politikalarının 1929 bunalımına çözüm üretmemesi üzerine devletin ekonomiye müdahalesini savunan görüşlerin popülerlik kazanması gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir (Özçelik ve Tuncer, 1998: 259). Ekonomik krize bağlı olarak ortaya çıkan bu politika, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti gibi kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

17

Devletçilik uygulamasının somut düzeyde başlangıcı Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile oldu. 1929 Büyük Dünya Bunalımının da etkisi ile devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden biri olarak kabul edilen planlı bir sanayileşme sürecine girdi. Devletçi sanayileşme, 1933’te hazırlanan sanayileşme programı doğrultusunda 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlatıldı. Planda düşünülen hedefler incelendiğinde, Türkiye ekonomisinin gelişmesi için hızlı bir sanayileşme politikasının uygulanmasına öncelik verildiği açıkça görülmektedir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile temel maddeleri ülke içinde üretilen ve üretilecek olan sınai tesislere, büyük sermaye gerektiren projelere ve bu tesislerin kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak seviyede olmasına öncelik verildi (Özçelik ve Tuncer, 1998: 259-261). 1936’dan sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı için hazırlıklara başlandı, fakat II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulamaya konulamadı (Kepenek ve Yentürk, 1994: 60-61).

2. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ve Türkiye’nin İktisadi Gelişimi (1930-1938)

2.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amacı

1929 Ekonomik Krizi Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısında önemli değişiklikler meydana getirdi. Kriz döneminde Türkiye’nin asıl problemi kalkınmış ülkelerde olduğu gibi çeşitli önlemlere başvurarak artan mal stoklarını eritmek değil, verimliliği arttırmak ve yeni kapasite yaratmaktı. Çünkü Türkiye, birkaç tarım ürünü dışında dışarıya satacak mal bulamamanın yanı sıra şeker, gaz, bez gibi zaruri tüketim mallarını bile dışarıdan satın almanın sıkıntısını çekmekteydi. Bunların en kısa zamanda giderilmesi için ülke çapında yeni bir dinamizm sağlamak, halkın ekonomik hayattaki aktivitesini arttırmak ve zaten kıt

olan ekonomik imkânların tasarruflu kullanılmak özendirildi. Şöyle ki İsmet Paşa'nın 12 Aralık 1929 tarihinde Mecliste yaptığı bir konuşmada söz konusu tedbirler şöyle dile getirildi:

“Şimdi iktisadî açığın girift olan, güç olan asıl millî kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi menbaina, yani istihsaline kifayet etmek endişesi; işte asıl büyük tedbir budur. Millet kendi istihsalinden fazla sarfetmeyecek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir. Bin belaya karşı koyan, bin musibeti ezip yenmek ile meydana çıkan milli mevcudiyet, mahza millî maişeti tanzim edememek yüzünden tehlikeye düşürülmeyecektir... Aklı eren bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak ve bu uğurda devletin bütün kuvvetlerini harekete getirmek kati kararımızdır.” (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Aralık 1929: 14-17).

Söz konusu konuşmadan sonra millî iktisat ve yerli malı kullanma politikası yeni bir boyut kazandı; Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin kurulmasının önu açıldı (Cumhuriyet, 13 Aralık 1929, s.1). Nitekim 14 Aralık 1929 tarihinde TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa'nın başkanlığında yapılan bir toplantı sonucu Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti resmen kuruldu. Kazım Özalp başkanlığında kurulan cemiyetin kurucu üyeleri, TBMM vekillerinden Hasan (Saka), Rahmi (Köken), Celal (Bayar), Dr. Fuat (Umay), Yusuf Kemal (Tengirşek), Besim Atalay; Ziraat Bankası Genel Müdürü Şükrü (Ataman) ve Emlak ve Eytam Bankası Genel Müdürü Hakkı Saffet (Tan) beylerden oluşuyordu (Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, 2003, s. 133; Ayın Tarihi, Aralık 1929, s.52-58). İzmir Milletvekili Rahmi Köken cemiyete genel sekreter olarak, Vedat Nedim Tör de müşavir müdür olarak atandı (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929; BCA, 490.1.0.0/1.3.16, 02.01.1930); İlkin, 2009, s.93) Cemiyetin ana amaçları, halkı tutumlu olmaya ve tasarrufa teşvik etmek, yerli mallarının kullanımını özendirmek ve yerli mallarının rekabet gücünü arttırmaktı (Tokgöz, 2009: 61-62).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin nizamnamesini hazırlamakla görevli olan komisyon,⁴ 15 Aralık 1929'da çalışmalarını tamamladı. Bu nizamnameye göre herkes cemiyetin üyesi olabilecekti. Üyenin görevi *yerli malını kullanmak ve bu konuda vatandaşları teşvik ederek, milli tasarrufa alıştırmaktır*. Bütün milletvekilleri cemiyetin doğal üyesi olarak kabul edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa bu cemiyeti himayesine alarak cemiyete kabul edilen ilk kişi olmuştu. 16 Aralık 1929'da ilk toplantısını yapan cemiyetin amaçları, nizamnamesinde *“Halkı israfla mücadeleye, hesaplı, tutumlu, yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak, yerli malları tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak, yerli mallarımızın miktarını yükseltmeye, metanet ve zarafet itibarıyla hariçteki memüsili (emsali) mallar derecesine getirmeye ve fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmak, yerli mallarımızın sürümünü arttırmak.”* şeklinde belirtildi (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929). Başka bir deyişle, dış ticaret dengesini sağlamak, yerli malı üretimini arttırmak, vatandaşları tasarrufa teşvik etmek ve böylelikle sermaye birikimi sağlamak hedeflenmişti (İloğlu, 1974: 11-12).

Cemiyetin nizamnamesi hazırlanıp amaçları belirlendikten sonra başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde hızlı bir şekilde şubeleri açıldı (BCA, 490.1.0.0/1.3.22, 20.02.1930). Görünüşte özel bir kurum olan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, kısa bir süre içinde ülke geneline yayıldı ve kuruluşunu izleyen aylarda şube sayısını 273'e çıkardı. Herhangi bir yerde cemiyet adına şube açabilmek için, cemiyetin gayesi yolunda çalışmayı prensip edinmek, üye adedini 25'e çıkarmak ve üyelerden birini başkan, birini kâtip, birini veznedar seçtikten sonra 5 kişilik bir idare heyeti ile Ankara'daki genel merkeze müracaat etmek gerekiyordu. Genel merkez, başvurunun ardından beyanların doğruluğu hakkında gerekli incelemeleri yaptıktan sonra şube açılmasına izin vermekteydi (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929).

Kuruluşunun hemen ardından, cemiyet üye kaydına 18 Aralık 1929 tarihinde başladı. Üye olabilmek için yerli malı kullanmayı ve kullandırmayı imza ile taahhüt etmek gerekmekteydi. Cemiyetin ilk üyesi

⁴ Cemiyetin Nizamnamesindeki 3. Maddede komisyonda yer alan isimler şu şekilde sıralanmıştır: Kazım Özalp, Hasan Saka, Yusuf Kemal Tengirşek, Saffet Arıkan, Mahmut Soydan, Celal Bayar, Fuat Umay, Rahmi Köken, Reşit Saffet Atabinen, Besim Atalay, Şükrü Ataman, Hakkı Saffet Tarı. Bkz: *Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi*, İ.Ş Matbaası, Ankara, 1929, Madde. 3.

aynı zamanda cemiyetin fahri başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'ydı. Yine İş Bankası bütün memurlarıyla cemiyete üye olan ilk kurum unvanını aldı. Kısa süre içerisinde cemiyetin üye sayısı on binlere ulaştı (Hâkimiyeti Milliye, 19 Aralık 1929: 1; Milliyet, 26 Aralık 1929: 4; Cumhuriyet, 14 Kânunuevvel 1929: 1; Vakit, 12 Aralık 1932: 3). Cemiyetin bütçesi için üyelere alınan aidatlar ve bağışlar, İş Bankasında toplanıyor ve harcamalar da banka kanalıyla yapılıyordu. Ayrıca cemiyetin bütçesi iki yılda bir, nisan aylarında yapılan genel kongrede denetleniyordu (Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, 1929).

2.2. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Faaliyetleri

2.2.1. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ulusal ekonomi kavramının oluşturulması ve bunun halk arasında yaygınlaştırılmasını kendisine görev edindi, dolayısıyla halkın tutumlu yaşamaya ve yerli malı tüketmeye özendirilmesi amaçlandı. Cemiyet, bu amaca ulaşmak için, uzun yıllar *Tasarruf ve Yerli Malı Haftası* düzenledi. Aralık ayının 12'si ile 19'u arasındaki bir haftalık süre, 1929 yılından itibaren yerli malı ve tasarruf günleri olarak adlandırıldı ve bu süre zarfında Türkiye'nin her yerinde kutlamalar yapıldı. Bu kutlamalar adeta bir bayram havasında gerçekleşmekle birlikte yerli malı ve tasarrufu teşvik eden bir kampanyaya dönüştü. Bu bir haftalık süre boyunca okullarda, askeri birliklerde ve radyoda tasarrufun ve yerli malı kullanmanın önemi anlatıldı. Söz konusu kutlamalar, dönemin başbakanının açılış konuşmasıyla başladı ve 1930'ların sonuna kadar devam etti (Vakit, 13 Aralık 1932: 1; Vakit, 13 Aralık 1933: 1; Hâkimiyet-i Milliye, 14 Temmuz 1930: 4). Ayrıca başta İktisat Bakanı olmak üzere birçok bakan ve üst düzey yetkili bu hafta süresince radyoda yerli malı ve tasarrufa ilişkin konuşmalar yaptı (Ulus, 13 İlkkanun 1935: 1; Ulus, 14 İlkkanun 1935: 1) Bütün bu faaliyetlerle Türk halkının tüketim alışkanlıklarını değiştirip, yerli malı kullanımının ülke genelinde teşvik edilmesi amaçlandı.

Tasarruf ve Yerli Malları Haftası'na oldukça önem verilmiş ve bu hafta her geçen yıl daha zengin bir program ve içerikle kutlanmıştı. 12-19 Aralık arasında kutlanan bu haftada yapılacak etkinlikler için, Maarif Vekâleti tarafından okullarda uygulanmak üzere ortak bir program hazırlandı ve bir hafta öncesinden Genelkurmay Başkanlığı tarafından askerî okullara ve orduya kutlamalarla ilgili genelge gönderildi. Söz konusu hafta içerisinde okullarda tasarruf ve yerli mallarına ilişkin piyesler sergilendi, öğrenciler arasında şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlendi. Bu etkinlikler kapsamında okullarda, camilerde, askeri birliklerde ve radyoda vatandaşa iktisadi bilinç verilerek ulusal çıkarlara uygun davranmaları istendi. Atatürk, halka örnek olmak için yerli ürünlerden yaptırdığı giysilerle, Ankara'da 21 Nisan 1929'da halkın önüne çıktı. Bunun yanı sıra, yerli malı haftasında yerli ürün satan mağazalar bu hafta içerisinde satışlarını arttırmak için vitrinlerini süsledi ve ürünler oldukça indirimli fiyatlar üzerinden satışa sunuldu. Cemiyet de mağazalar arasında *Vitrin Yarışmaları* düzenleyerek dereceye girenleri ödüllendirdi. Böylelikle, daha fazla mağazanın yerli ürün satması amaçlandı (Semiz, 1996: 20-25).

1930-1935 yılları arasında yoğun bir şekilde yapılan bu etkinlik ve kutlamalar, Türk basınında geniş yer buldu (Ulus, 13 İlkkanun 1935: 1; Milliyet, 21 Kânunuevvel 1929: 1; Vakit, 13 Aralık 1922: 1; Hâkimiyeti Milliye, 13 Aralık 1933: 1; Haber, 12 Aralık 1936: 1; Servetifunun, 24 Aralık 1931: 10; "Akşam, 15 Ocak 1930: 1). Örneğin, *Vakit* gazetesi Millî Tasarruf ve İktisat Haftasında yurt genelinde yapılan etkinliklere yer verirken (Vakit, 12 Aralık 1932: 2), *Cumhuriyet* gazetesi Yerli Malı ve Tasarruf haftasının tüm yurttaki *sevinçle* kutlandığına dikkat çekti (Cumhuriyet, 13 Birincikanun 1936: 1). Yine, *Kadro* dergisinde Yakup Kadri'nin yazdığı "Millî Tasarruf ve Halk Edebiyatı" başlıklı yazıda, ülkenin her köşesinde halkın yerli malı hareketine katıldığını ve bu tasarruf hareketlerinin *halkın yüreğinde akisler uyandırmaya başladığını* ifade etti (Tokgöz, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, 1982: 43; Yakup Kadri, *Kadro*, Şubat 1930: 26). Yine *Cumhuriyet* gazetesinden Yunus Nadi, bu hafta içerisinde yerli malını özendirme amaçlı yapılan etkinliklerin

önemini vurgularken, Tasarruf Haftası'nın artık ulusal adetlerimizden biri haline geldiğini dile getirdi. (Yunus Nadi, Cumhuriyet, 12 Birincikânun 1936: 1). Ayrıca bu etkinliklerin neticesinde cemiyete gösterilen ilgi oldukça memnuniyet verici bir boyuta ulaşırken, yapılan çalışmalar neticesinde çok sayıda tebrik telgrafi alındı (Akşam, 15 Ocak 1930: 1). Buradan hareketle, cemiyetin amaçlarının ve faaliyetlerinin halka sirayet ettiği ve kamuoyunda kabul gördüğü iddia edilebilir.

2.2.2. Sergiler, Kongreler ve Diğer Etkinlikler

Her yılın 12-19 Aralık tarihleri arasında çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, tasarruf ve yerli malları haftası dışında yıl boyunca etkinliklerini sürdürdü. Bu bağlamda, cemiyet yerli ürünleri tanıtmak, halkta tasarruf alışkanlığını oluşturabilmek ve dönemin iktisadî sorunlarını tartışmak amacıyla çeşitli kongreler düzenledi ve sergiler açtı. Ayrıca cemiyet, halkta tasarruf düşünce ve alışkanlığı kazandırmak için çarpıcı sloganlar ve eğitici yazılar kullandı. Yine yerli ürünleri tanıtmak amacıyla ülkenin büyük şehirlerinde yerli malları sergileri açılırken, afişlerle cemiyetin propagandası yapıldı. Propaganda amacıyla “*Yerli Malı Yurdun Malı, Her Türk Onu Kullanmalı!*” şeklinde sloganlar tercih edildi (Şevket Süreyya, Cumhuriyet, 12 Aralık 1930: 1). Tasarruf fikrini geniş kitlelere yaymak adına, halkın tasarruf tedbirleri kapsamında aldığı önlemlere ve yapılan faaliyetlere geniş yer verildi. Örneğin, halkevlerinde kahve ve çay yerine ıhlamur ikram edilmesi, kadınların tasarruf adına aldıkları tedbirler ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tasarrufu özendiren çalışmalar öne çıkarıldı. Tasarruf Haftası kapsamında en dikkat çekici etkinliklerden biri de yerli malını özendirmek için İstanbul'da uçaklarla yerli ürünleri hediye olarak halka dağıtılması oldu (Vakit, 12 Aralık 1932: 2; Milliyet, 11 Aralık 1932: 1; Cumhuriyet, 13 Aralık 1930: 4).

Cemiyet, yerli ürünlerin miktarını, kalite ve pazar paylarını arttırmak amacıyla ülke içinde ve dışında çeşitli faaliyetlerde bulundu, bu amaçla iki büyük kongrenin toplanmasına aracılık etti. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin girişimi ve kamu kuruluşlarının desteği ile 23 Nisan 1930 tarihinde “Birinci Sanayi Kongresi”, 5 Ocak 1931 tarihinde ise “Birinci Ziraat Kongresi” düzenlendi (Tokgöz, 2004, s. 17). Bu kongrelerde dönemin belli başlı sanayi ve ziraat uzmanları toplanarak, kendi aralarında durumu analiz eden ve çözüm yolları üreten raporlar hazırlandı. Bu raporlar daha sonra cemiyet tarafından bastırılarak halka dağıtıldı (Sanayi Kongresi Raporları, 1930; Ziraat Kongresi Raporları, 1932).

Cemiyet, söz konusu kongrelerin toplanmasına aracı olmanın yanı sıra, halkın yerli ürünlere olan ilgisini arttırmak, yerli ürünler hakkında halkı aydınlatmak ve yerli mallar hakkında halkta bulunan güvensizliği yok etmek amacıyla “Yerli Malları Sergisi” düzenledi. Bunlar; Millî Sanayi Numune Sergisi (20 Nisan 1930), Ziraat Teknik Sergisi (5 Ocak 1931), İkinci Millî Sanayi Numune Sergisi (10 Nisan 1931) ve On Yıl İktisat Sergisi (31 Ekim 1933) şeklindeydi. Bunların yanı sıra Sıhhiye Vekâleti tarafından sağlık sergisi, Ziraat Vekâleti tarafından da ziraat sergisi düzenlendi. Yine yerli ürünlerin dış pazarlarda tanıtılması ve pazar paylarının artırılması amacıyla, Budapeşte ve Leipzig'de de sergiler düzenlendi. Basında büyük kentlerde açılan bu sergilere geniş yer verildi. Yine, ülkenin dört bir tarafından ve özellikle de İstanbul, Ankara, İzmir, Konya gibi büyük şehirlerde de yerli malı kullanımını teşvik etmek için sergiler düzenlendi. Yerli malı sergileri on yıl boyunca devam etti (Servetifunun, 28 Temmuz 1932: 4; Vakit, 13 Aralık 1933: 7; Hâkimiyet-i Milliye, 14 Ağustos 1931: 8). Onuncu sergiden sonra bunların yapılmasına gerek görülmemeye başlandı, çünkü artık halkın yerli malı kullanımına dair gerekli bilinç düzeyine ulaştığı düşünüldü. Ayrıca yerli malları artık pazardaki yerini sağlamlaştırmıştı (Semiz, 1996: 30-33).

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, amaçlarını halka daha kolay duyurabilmek ve daha etkin olabilmek amacıyla başka faaliyetler de yürüttü. Örneğin, *Neşriyat ve Propaganda Komiteleri* kuruldu. Söz konusu komiteler yerli ürünler hakkında hazırlanmış filmleri sinemalarda halka göstermek ve tasarruflara ait atasözlerini belirleyerek günlük gazetelerde yayınlamak gibi etkinlikleri yürütmekle görevlendirildi. Bunun yanı sıra, bu komitenin faaliyetleri kapsamında çeşitli zamanlarda afişlerle halk tasarrufa teşvik edildi, ayrıca bu konuda eserler yazıldı ve broşürler yayınlandı (Duman, 1990: 136)

Yine, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin halka tanıtılması için toplumun dinamiklerini de dikkate alan birçok farklı yol denendi. Örneğin, cemiyetin halk arasında kabul görmesi ve tanıtımı için minarelere mahya asılması ve camilerde bu kanunun halka anlatılması da önerildi (BCA, 51.0.0.0/3.17.23, 26.12.1929). Ayrıca camilerde verilen vaazlarda, tasarruf tedbirlerinin ve cemiyetin faaliyetlerinin anlatılması etkinliklerden sadece biriydi (BCA, 51.0.0.0/3.12.101.20, 28.11.1934). Buradan hareketle, cemiyetin halk arasında kabul görmesi ve tasarrufun özendirilmesi adına ciddi bir çabanın olduğu görülmektedir. Cemiyetin bahsedilen araçlar vasıtasıyla tanıtılması, halka ulaşmak için tüm kamusal alanların etkili bir şekilde kullanıldığını da göstermektedir.

Kısacası söz konusu cemiyet, 1930'ların tüketim yapısının biçimlenmesinde, finansal altyapının kurulup gelişmesinde, hızlı bir ekonomik kalkınmanın gerektirdiği fonların yaratılmasında önemli bir rol üstlendi. Ülkede uygulanacak ekonomik ilke ve görüşler, bu cemiyet içinde düzenlenen bilimsel toplantı, sergi ve kongrelerde biçimlendi. Cemiyet, iktisat politikasının ana çizgilerini kamuoyuna duyurma noktasında bir danışmanlık hizmeti görürken, iktisadî sorunların önemini geniş halk kitlelerine aktararak onları da bu sürece dâhil etti. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, devletçi ekonomi politikasına gidişte bir geçiş kurumu görevi üstlendi. 12 Aralık 1929'da kurulan Cemiyet, 1936'da "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu" olarak adını değiştirdi. Daha sonra ise 1939'da Ankara'da kurulan Türk İktisat Cemiyeti ile birleştirildi ve 1955'te "Türkiye Ekonomi Kurumu" adını aldı (Kuruç, 1988: 130-135).

Görüldüğü üzere, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti yerli malını teşvik etme ve halkı bu konuda bilinçlendirme misyonunun yanı sıra Türk ekonomisinin temel taşını oluşturacak ekonomik kurumlara da altyapı teşkil etti.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği üzere bir ülke için "*Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasi, malî, ekonomik, adlî, askerî, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydiklarından herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, millet ve memleketin gerçek manası ile bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.*" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 107). Bu doğrultuda Atatürk'ün ve cumhuriyetin kurucu kadrolarının iktisadî politikalarının temel prensiplerini tam bağımsızlık ilkesi belirlemiştir. Bu temel prensipler değişmemekle birlikte dönemin şartlarına göre devletin uyguladığı iktisat politikalarında birtakım değişiklikler olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomide izlenecek politikalar ve iktisadi kalkınma hamleleri, İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile oluşturulmak istenmiş, ilke olarak özel girişim eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikası izlenmiştir. Ancak devlet de özel girişimin gücünün yetmediği veya karlı bulmadığı alanlarda devreye girmiştir. Bu doğrultuda devletin ilk yıllarında ekonominin içinde bulunduğu şartlar, sermaye birikiminin olmaması ve Lozan Barış Antlaşması'nın getirdiği bazı iktisadî sınırlamalar nedeniyle bir sonraki döneme nispetle daha liberal bir ekonomik anlayış benimsenmiştir. Söz konusu dönemde (1923-1929) özel girişimden istenilen sonuç alınamamış ve ülke beklendiği hızda ve seviyede bir kalkınma hamlesi gerçekleştirememiştir. Ayrıca 1929 yılındaki Büyük Dünya Ekonomik Bunalımının ekonomiye olumsuz etkileri devlet yöneticilerini devletçi bir ekonomik politikaya yöneltmiştir.

Devletçi ekonomi politikası doğrultusunda bir yandan ülke ekonomisinde ciddi yapısal ve kurumsal değişim süreci yaşanırken diğer taraftan bu politikaları geniş halk kitlelerine iletmek ve benimsetmek amacıyla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. Söz konusu Cemiyet, ulusal ekonomi kavramının oluşturulması, yerli malı ve tasarrufun halk arasında yaygınlaştırılmasını hedeflemiştir. Yerli malı kullanma konusunda vatandaşları teşvik eden ve milli tasarrufa alıştırmak amacıyla yerli malı haftası başta olmak üzere ülke genelinde faaliyetler yürüten cemiyet bu alanda büyük başarılar sağlamıştır. Zira Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, ülkenin temel politikası olan milli iktisat ve tasarruf şuurunu halka benimsetmek amacıyla gazeteden radyoya, sinemadan tiyatro ve sergiye kadar geniş kitleleri etkileyebilecek bütün iletişim vasıtalarını başarıyla kullanmıştır.

Atatürk'ün himayesinde bütün bir yurt genelinde şubeler açan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin daha yakın zamanlara kadar okullarda coşkuyla kutlanan Yerli Malı Haftası ve bu doğrultuda ülkenin çok değerli kaynaklarının heba edilmemesi adına ulusal bir bilinç oluşmasına sağladığı katkılar açısından öncü bir kurum olduğu söylenebilir.

Kaynakça

A. Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B. Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

TBMM Zabıt Ceridesi

C. Süreli Yayınlar

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

İktisadiyat Mecmuası

İktisat ve Tasarruf

Kadro

Milliyet

Servetifunun (Uyanış)

Türk Yurdu

Ulus

Vakit

Yeni Türkiye Dergisi

D. Telif Eserler

Ahmad, Feroz (1985). *İttihatçılıktan Kemalizme*. çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1989). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II.

Başkaya, Fikret (2004). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1929-1932 (1988). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları. C.1.

Boratav, Korkut (1989). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Yayınevi,

Duman, Doğan (2001). *Ulusal Ekonominin Yapılanmasında Yerli Malı Haftaları*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

İloğlu, A. Süreyya (1974). *Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.

İnan, Afet (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*. Ankara: TTK Yayınevi.

Kepenek, Yakup & Yentürk, Nurhan (1994). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keyder, Çağlar (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*. Ankara: Yurt Yayınları.

Kurdakul, Necdet (1981). *Ticaret Anlaşmaları ve Kapitülasyonlar*. İstanbul: Döler Neşriyat.

Kurmuş, Orhan (2007). *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Kuruç, Bilsay (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi (1929). Ankara: İş Matbaası.

Müderrişoğlu, Alptekin (1990). *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Önsoy, Rifat (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, İlker (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Sanayi Kongresi Raporları (1930). İstanbul: Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını.

Semiz, Yaşar (1996). *Atatürk Döneminin İktisadi Politikası Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*. Konya: Saray Kitabevi.

Steinhaus, Kurt (1973). *Atatürk Dönemi Sosyolojisi*. çev. Mehmet Akkaş, İstanbul: Sander Yayınları.

Tekeli, İlhan & İlkin, Selim (2009). *1929 Dünya Buhuranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Tezel, Yahya Sezai (1986). *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisat Tarihi (1923-1950)*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Tokgöz, Erdinç (2009). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*. Ankara: İmaj Yayınevi.

_____ (2004). *Dünden Bugüne Türkiye Ekonomi Kurumu-Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Toprak, Zafer (2012). *Türkiye'de Millî İktisat*. İstanbul: Doğan Kitap.

Yalman, Ahmet Emin (1930). *Turkey in The World War*. New Haven.

Ziraat Kongresi Raporları (1932). Ankara: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını.

E. Makaleler

- Alp, Tekin. İktisad-i Milli. *Türk Yurdu*, 21 Mayıs 1332, C.8.
 _____ . Milli İktisada Doğru. *İktisadiyat Mecmuası*. 1(1): 8 Şubat 1331.
 Coşkun, Ali (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi*. 4: 72-77.
 Eroğlu, Nadir (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 23(2): 63-73.
 Gökalp, Ziya (18 Şubat 1331). Millet Nedir? Milli İktisat Neden İbarettir. *İktisadiyat Mecmuası*, C. 1.
 Hiç, Mükerrerem; Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine. *Yeni Türkiye Dergisi*. (Cumhuriyet Özel Sayısı V). 23-24.
 Kal'a, Ahmet (1998). Cumhuriyet Ekonomisinde İlk Dönem Gelişmeler (1923-1939). *Yeni Türkiye Dergisi (Cumhuriyet Özel Sayısı V)*. 23-24.
 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (Şubat 1930). Milli Tasarruf ve Halk Edebiyatı. *Kadro*.
 Kemal, Kadri. (Mayıs 1935). Lozan'dan Önce ve Lozan'dan Sonraki Türkiye. *İktisat ve Tasarruf*.
 Nadi, Yunus (1936). Tasarruf Haftası Münasebetile Ferd ve Cemiyet. *Cumhuriyet*.
 Özçelik, Özer & Tuncer, Güner (1998). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(1): 253-266.
 Süreyya, Ali; Bizde Buhranın Tesirleri. *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1933.
 Süreyya, Şevket (12 Aralık 1930). Dünya Biriktiriyor. *Cumhuriyet*.
 Tokgöz, Erdiç (1982). Atatürk'ün Tasarruf Politikası. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
 Töre, Nahit (1982). Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
 Yavuz, Bige Sükan (1999). Fransız Arşiv Belgeleri Işığında Chester Demiryolu Projesi. *AÜ TİTE Atatürk Yolu Dergisi*. 24: 527-561

F. Tezler

- Duman, Doğan (1990). *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Cebeci, Mehmet (1997). *Milli İktisat Düşüncesi ve İktisadiyat Mecmuası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

G. Ansiklopediler

- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000* (2003). Yay. Kurulu: Hasan Ersel ve diğerleri. C.I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.